Carmen Mîrzea Vasile

UN TIPAR ADVERBIAL SPECIFIC ROMÂNEI: *PE ALESE, PE NEMÂNCATE.* CORESPONDENTE ROMANICE ŞI BALCANICE*

1. INTRODUCERE

Construcţiile de tipul *pe alese, pe dibuite, pe nemâncate*[1], cu utilizarea cea mai frecventă ca adjunct modal, au fost până acum tema a trei studii: Bulgăr (1960), în care este semnalată existenţa lor şi tratarea inconsecventă din dicţionare şi sunt făcute câteva consideraţii despre structură şi sens; Reinheimer Rîpeanu, Leahu (1983), în care sunt stabilite câteva corespondenţe şi asimetrii între construcţiile din română şi cele din spaniolă (*a tientas* „pe dibuite", *a las calladas* „pe tăcute", *sin comer* „pe nemâncate"); Mîrzea Vasile (2012c), unde, în afară de alcătuirea unui inventar, sunt descrise forma, valorile semantice şi construcţiile sintactice.

În acest articol, vor fi prezentate succint corespondenţele dintre tiparul adverbial românesc şi cel romanic. Comparaţia cu tiparul romanic alcătuit dintr-o prepoziţie şi o rădăcină nominală sau verbală terminată în *-ons* (fr., cat.), *-ones* (sp.), *-ouns* (prov.), *-ões* (ptg.), *-one / -oni* (it.) va arăta că tiparul românesc corespunde numai prin anumite trăsături celui romanic, fiind o dezvoltare paralelă în română. De asemenea, vor fi descrise şi similarităţile adverbialelor româneşti menţionate cu adverbiale din dialectele sud-dunărene şi din albaneză. Articolul cuprinde şi o anexă cu lista adverbialelor româneşti construite după tiparul: prepoziţie + bază de origine verbală + *-e*. Într-un studiu ulterior, tiparul adverbial românesc va fi analizat în detaliu, în funcţie de structură (variaţii în structură, valoarea elementelor componente), configuraţiile sintactico-semantice în care intră, premisele dezvoltării lui.

Reluarea acestei teme în articolul de faţă este motivată de: (a) productivitatea acestui tipar adverbial (peste 200 de construcţii, dintre care peste trei sferturi înregistrate în dicţionarele reprezentative, vezi *infra* Anexa), în contextul în care

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele Globale", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

[1] Acestea au fost considerate, în general, locuţiuni adverbiale (Bulgăr 1960; Iordan, Robu: 1978: 505; Ciompec 1985: 132; Avram 1997: 262; Stan 2003: 63; Chircu 2008: 130 etc.) sau „compuse locuţionale" (Ciompec 1985: 103), „grupări locuţionale" (GALR I: 590) ori *combinaţii sistematice* (GALR II: 532). Desigur, trebuie făcută o diferenţă între construcţiile frecvente (ca *pe alese, pe bâjbâite, pe nemâncate, pe tăcute*) şi cele ocazionale (ca *pe demontate, pe întâmplate, pe necitite, pe presupuse*).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

marcarea morfologică (explicit) adverbială este săracă în română[2]; (b) relevanța pentru studiul supinului, în general; (c) relativa coerență semantică şi sintactică; (d) unele corespondențe cu patternul romanic *ad ...-ones* (româna fiind total exclusă, ca referință comparativă, din descrierile unor autori precum Karlsson 1982, Pharies 1997, Franco 2012) şi cu adverbele gerunziale din dialectele sud-dunărene. Aceste aspecte sunt suficiente pentru a accepta importanța acestui tipar adverbial, atât din punct de vedere descriptiv (datorită ponderii lui în cadrul mijloacelor de marcare regulată, lexicalizată a adverbialității), cât şi teoretic (diacronic, dezvoltarea unui tipar sintactico-lexical; categorial, amestecul de trăsături nominale, verbale şi adverbiale; comparativ, similaritatea parțială cu un tipar romanic etc.).

2. CORESPONDENTE ROMANICE ŞI BALCANICE

2.1. CORESPONDENTE ROMANICE

În limbile şi varietățile romanice există un tip de construcții adverbiale alcătuite dintr-o prepoziție şi o rădăcină nominală sau verbală terminată în *-ons* (fr., cat.), *-ones* (sp.), *-ouns* (prov.), *-ões* (ptg.), *-one / -oni* (it.). Aceste adverbiale fac obiectul câtorva cercetări: pentru italiană şi franceză Heinimann (1953); pentru italiană, Pieri (1904, 1906) şi Franco (2012); pentru spațiul hispanic, Pharies (1997) şi, parțial, Reinheimer Rîpeanu, Leahu (1983). Pentru descrierea lor în gramaticile romanice, vezi Pharies (1997: 393−396). Pentru spațiul hispano-romanic, în Pharies (1997: 396) sunt inventariate 358 de expresii care exprimă mişcarea şi poziționarea corpului[3], iar pentru italiana standard şi dialectală, în Pieri (1904: 230−231) se apreciază că sunt aproximativ 70. Iată câteva exemple:

(1) a. it. *carpone / carponi* „de-a buşilea”, *bocconi* „cu fața în jos”, *tastone* „pe dibuite”, *ginocchioni* „în genunchi”, *zoppiconi* „şchiopătând”, *sdrucciolone* „alunecând” (Pharies 1997: 393);
b. fr. *à reculons* „de-a-ndoaselea”, *à tâtons* „pe dibuite”, *à bouchons* „cu fața în jos”, *à genunouillons* „în genunchi” (Pharies 1997: 393);

[2] Adverbele în *-(ic)eşte* (cu un inventar thesaurus de aproximativ 550 de unități) au în limba literară standard un uz destul de restrâns, cele în *-iş* şi *-âş* (cu un inventar thesaurus de aproximativ 90 de unități) sunt învechite, regionale, idiomatice, iar cele în *-mente* (cu un inventar thesaurus de aproximativ 50 de unități) nu au avut niciodată o utilizare generalizată în română (vezi Mîrzea Vasile 2012c).

[3] Dintre subcâmpurile semantice identificate de autor în domeniul modului de poziționare a corpului se numără: „în genunchi”; „în picioare”; „pe vine”; „de-a buşilea”; „cu fața în jos”; „în cârcă”; „pe umeri”; „sărind într-un picior”; „călare, crăcănat, cu picioarele desfăcute”; „pe apucate, la întâmplare”; „orbeşte”; „pe săltate”; „clătinându-se”; „târâş” etc.

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

c. sp. *a reculones* „de-a-ndoaselea", *a tropezones* „pe apucate; cu întreruperi; împiedicat", *de puntillas* „în vârful picioarelor"; ptg. *aos tropeções* „împiedicat", *de rastos* „târâş", *de borco* „cu faţa în jos", *a furto* „pe furiş"; gal. *a lombos* „în cârcă", *a / de gatiñas* „de-a buşilea", *de borcos* „cu faţa în jos", *de recú* „de-a-ndăratelea"; cat. *a / de genollons* „în genunchi" (Pharies 1997, 398−403, 410−411).

Derivatele romanice adverbiale în *-ons* (fr.), *-ones* (sp.), *-one*, *-oni* (it.) pornesc probabil de la sensul sufixului latinesc *-one* care creează nume de acţiune (în general o acţiune bruscă, violentă):

(2) it. *rivoltolone* „rostogolire" (< *rivoltolare*), sp. *estirón* „zdruncinătură" (< *estirar*), ptg. *abanão* „zdruncinătură" (< *abanar*) (Reinheimer Rîpeanu 1985: 252−253).

Clasa adverbialelor care exprimă poziţionarea / mişcarea corpului, destul de unitară semantic în spaţiul iberic, îşi are originile în latina postclasică, grupurile prepoziţionale cu valoare adverbială fiind atestate devreme (Pharies 1997: 408−409, 412).

În continuare, vor fi prezentate cele mai importante caracteristici ale adverbialelor romanice relevante pentru comparaţia cu cele româneşti.

(i) Adverbialele romanice menţionate exprimă modul de poziţionare a corpului aflat în mişcare sau nu[4]. Unii cercetători, precum Meyer-Lübke (1923: 689), Heinimann (1953: 9−10), Pharies (1997: 408) au precizat că este vorba de o mişcare / poziţionare neobişnuită a corpului, care poate aminti de motricitatea copiilor şi de diversele lor poziţii corporale[5].

(ii) Acestea includ o prepoziţie, cea mai frecventă fiind un reflex al lat. *ad*.

(ii') Prepoziţia este obligatorie pentru adverbialele din spaţiul iberic (Pharies 1997: 397, 411) şi **(ii'')** omisibilă în italiană[6]:

(3) it. *(a) saltelloni* „în salturi" (Franco 2012: 2), *(a) tastoni* „pe dibuite" (Chircu 2008: 154).

[4] Şi în germană există un sufix (*-lings*) cu acelaşi sens: *knielings* „în genunchi", *rittlings* „crăcănat; călare", *köpflings* „cu capul înainte", *näslings* „cu faţa în jos" (Pharies 1997: 393).

[5] Merită menţionat că nu există corespondente pentru toate locuţiunile din spaţiul iberic în cel italian şi invers (Pharies 1997: 397) şi că în spaniolă clasa este mai puţin unitară formal decât în germană şi italiană, aceasta incluzând mai multe sufixe expresive: sp. *-ones*, *-illas*, *-eta*, *-ica* etc. (Heinimann 1953: 37, citată în Pharies 1997: 394).

[6] Spre deosebire de stadiile mai vechi ale varietăţilor italiene, în italiana contemporană este preferată utilizarea prepoziţională (Franco 2012: 40).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

(ii''') În construcțiile hispano-romanice este posibilă alternanța prepozițiilor (Pharies 1997: 404):

(4) sp. *de / a bruces* „cu fața în jos, pe burtă"; (în regiunea Navarra) *a / en silleticas* „(două persoane) cărând ceva / pe cineva suspendat (între ele) ca pe un scaun" (pentru glosare, vezi Pharies 1997: 401).

Această alternanță este explicată prin selecția combinatorie a verbului regent: *a* mai degrabă cu *llevar* „a duce", *andar* „a merge", *montar* „a urca", *de* mai degrabă cu *caer* „a cădea", *en* mai degrabă cu *estar* „a fi" (Pharies 1997: 404). În italiană prepoziția *a* poate alterna cu mult mai rara prepoziție *in* (Franco 2012: 2).

(iii) În spaniolă, formațiile cu bază un substantiv, un adjectiv sau o interjecție sunt mult mai numeroase decât cele cu bază de origine verbală (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 451):

(5) sp. *a escondidas* „pe ascunse", *a las calladas* „pe tăcute", *a tientas* „pe dibuite", *a tuertas* „cu susul în jos" (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 451−452), *en volandas* „zburând, în viteză", *a empujones* „în brânci", *a hurtadillas* „pe furiş" (Pharies 1997: 408).

(iv) Baza lexicală (în general, nominale; rar, participii) a construcțiilor din spaniolă are formă de feminin plural (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452). Femininul (pentru bazele care nu sunt inerent feminine) şi pluralul au fost explicate pentru spaniolă prin nevoia de expresivitate; femininul a fost explicat şi prin analogia cu bazele adjectivale din (inițial) compusele cu *(-)mente* (Pharies 1997: 405).

(iv') În spațiul iberic (Pharies 1997: 403−404, Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452) există alternanța formei de singular cu cea de plural, predominant fiind pluralul:

(6) sp. *a tientas − a tiento* „pe dibuit(e)", *a tuertas o a derechas − a tuerto o a derecho* „prin orice mijloace; în grabă; nechibzuit" (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452).

(iv'') Apariția mărcii de feminin (în general plural) este cu atât mai neaşteptată când baza lexicală a expresiei nu este un substantiv de gen feminin, ci o formă (inclusiv adverb) ce ar corespunde masculinului (de exemplu **al ciego* vs *a ciegas* „orbeşte").

(v) Finalele *-s* din construcțiile hispanice şi *-i* din italiană au fost considerate de cei mai mulți cercetători mărci (speciale) de plural: pentru sp. *-s*, Pharies (1997: 404−408); pentru sp. *-s* şi it. *-i*, Diez (1874: 424); pentru it. *-i*, Meyer-Lübke (1923: 689); pentru fr. *-s*, Heinimann (1953: 22n). Alții consideră că acest *-s* este o finală adverbială, aceeaşi ca la adverbele monolexematice, cu o răspândire importantă la nivelul Romaniei: Menéndez Pidal (1973: 336, citat în Pharies 1997: 406); Meyer-

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

Lübke (1923: 689) şi, implicit, Karlsson (1982). Fleischman (1973: 642, citată în Pharies 407) consideră că acest *-s* este o îmbinare dintre *-s* de la plural şi *-s* adverbial.

Apariţia pluralului în alte situaţii decât atunci când este un plural inerent al bazei (pentru „picioare", „genunchi", „ochi" etc.) este explicată în Pharies (1997: 406−407) prin valoarea specială a pluralităţii evocate, şi anume repetarea acţiunii în diverse moduri şi continuitatea ei:

(7) sp. *a trompicones* „în salturi; cu zdruncinături; pe apucate" (o acţiune cu elemente compoziţionale care se repetă); *a hurtadillas* „pe furiş, pe ascuns" (acţiuni repetate în acelaşi mod); *a rastras* „târând(u-se), în silă, fără tragere de inimă" (caracterul continuu al acţiunii).

Această explicaţie este suficientă singură, deşi nu este total exclusă nici influenţa particulei adverbiale *-s* asupra răspândirii mărcii de plural care încodează expresiv[7] repetarea sau continuitatea acţiunilor (Pharies 1997: 407).

(vi) Existenţa unui morfem discontinuu *a ...on(e)s, a ...as* etc. (inclusiv cu gerunziu: *sabiendo* > *a sabiendas*) care ar indica modul de desfăşurare a unei acţiuni (Roegiest 1980: 112, în Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 452).

(vii) În spaniolă construcţiile sunt neproductive (Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983: 453).

Pornind de la aceste trăsături (documentate mai bine în bibliografie pentru limba spaniolă), se observă că adverbialele care exprimă un mod particular de mişcare sau poziţionare a corpului sunt corespondente doar prin anumite trăsături adverbialelor româneşti care conţin prepoziţia *pe* urmată de o bază de origine verbală identică formal cu femininul / neutrul plural. O serie de corespondenţe se pot stabili şi cu adverbele în *-iş* / *-âş* (vezi şi Chircu 2007). Astfel, adverbialele româneşti de tipul *pe alese, pe nemâncate* (descrise în Bulgăr 1960, Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983, Mîrzea Vasile 2012c) sunt similare cu cele romanice prin trăsăturile (ii'), (ii'"), (iv) (iv'), (v), (vi) şi, datorită bazei de origine verbală, (iii). Adverbele în *-iş* / *-âş* (pentru descrierea cărora vezi Mîrzea Vasile 2012a, Popovici 2006 şi Chircu 2006), care pot fi precedate şi de prepoziţii (*pe* şi *în* fiind cele mai frecvente), sunt similare cu cele romanice prin trăsăturile (i), (ii'"), (iii), (vi) şi (vii).

2.2. CORESPONDENTE SUD-DUNĂRENE

În **aromână** există construcţiile *pri nĭ-(a)dukíte* „pe nesimţite" şi *pri nĭ-aştiptáte* „pe neaşteptate" (vezi Dominte 2003: 209−210). Faţă de construcţiile din dacoromână, acestea pot fi dezvoltări paralele sau elemente ale unui fond comun.

[7] Pluralul expresiv este prezent şi în alte expresii spaniole: *a chorros* „din belşug", *llover a cantáros* „a ploua cu găleata", *a sabiendas* „cu bună ştiinţă" (Pharies 1997: 408).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

Adverbialele româneşti analizate (având drept bază o formă verbală cu o finală interpretabilă ca particulă adverbială) şi gerunziul din **dialectele sud-dunărene** prezintă câteva similarităţi formale şi semantico-sintactice:

(i) Prezenţa relativ regulată a particulelor adverbiale, care se adaugă sufixelor specifice de gerunziu: în aromână, particula *-a*, uneori urmată şi de *-lui*[8]; în meglenoromână *-ăra*, *-ura* şi *-urlea* (cf. rom. *-lea* din *pe ascunselea, pe dibuitelea, pe nemâncatelea, pe văzutelea*) şi *-eáik´i*; în istroromână, gerunziul are terminaţia suplimentară *-a*:

(8) a. ar. *cântânda, cântândalui* „cântând"; *plângânda, plăngândalui* „plângând"; *vininda, vinindalui* „venind" (Caragiu Marioţeanu, Giosu *et al.* 1977: 190);
b. mr. *plăngondăra* „plângând"; *lăgondăr(le)a* „alergând"; *nirdeáik´i* „mergând" (Caragiu Marioţeanu, Giosu *et al.*1977: 209);
c. ir. *rugănda* „rugând", *ţirănda* „cerând" (Caragiu Marioţeanu, Giosu *et al.* 1977: 226).

(ii) Mai ales în meglenoromână, gerunziile au o utilizare restrânsă, exprimând, în general, modul de desfăşurare a acţiunii (Atanasov 2002: 269):

(9) mr. *lăgăndurlea z-dúsi la scălú* „s-a dus la şcoală alergând", *vineá căntondurlea* „venea cântând" (Atanasov 2002: 270).

Verbele reflexive aromâne nu au în mod normal gerunziu, exemplele precum următorul fiind foarte rare:

(10) ar. *arucutindaluĭ-si, arucutindaluĭ-si, ăgumse Curcubeta...* „rostogolindu-se, rostogolindu-se, Curcubeta a ajuns..." (Capidan 1932: 553).

Ambele aspecte indică posibilităţile sintactice limitate ale gerunziului în cele două dialecte româneşti menţionate şi tendinţa de adverbializare lexicală.

2.3. CORESPONDENTE ÎN ALBANEZĂ

Există şi câteva corespondenţe între construcţiile prepoziţionale cu valoare adverbială din română şi cele din albaneză, conform Vătăşescu (1977). Cel mai probabil, ca şi supinul în general (Dragomirescu 2012: 72), acestea sunt creaţii paralele în cele două limbi. Temporalelor de tipul *pe înserat(e)* din română, care ne

[8] În aromână, particula adverbială *-lui* a trecut de la adverbe la gerunzii. Trecerea a fost relativ târzie, gerunziile în *-alui* fiind rare în poezia populară (Capidan 1932: 481).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

interesează în acest articol, le corespund în albaneză un grup însemnat de construcţii care conţin prepoziţia *mbë (më)* şi un substantiv de origine participială sau un participiu:

(11) alb. *mbë të mbaruarit të jetës* „către sfârşitul secolului” (Leotti, s. *mbë*, *apud* Vătăşescu 1977: 62).

O corespondenţă formală şi semantică parţială se poate stabili şi între adverbialele româneşti cu bază prefixată negativ (*pe neaşteptate, pe nebăute, pe nemâncate, pe neîntrebate* etc.) şi construcţiile din albaneză înregistrate în Brâncuş (2007 [1967]):

(12) a. alb. *pa punuar, pa punue* „fără a munci”; alb. *iku pa lajmëruar* „pleacă fără a anunţa; lit. pleacă fără anunţat” (Brâncuş 2007 [1967]: 169);
b. alb. *vate në punë pa marrë veglat* „merseşi la muncă fără să fi luat uneltele (înainte să fi luat, neluând)” (Brâncuş 1967 [2007]: 173);
c. alb. *vojti në shkollë pa i bamë gati mësimet* „merse la şcoală fără să fi terminat lecţiile (înainte să fi terminat, neterminând)” (Brâncuş 1967 [2007]: 173).

Cf. şi situaţia din aromână, unde participiul trecut negat poate avea valoare temporală:

(13) ar. *noaptea si scula, nidată soarili şi lucra* „noaptea se scula, înainte de a răsări soarele, şi lucra” (Capidan 1932: 553, *apud* Brâncuş 1967 [2007]: 173)[9].

3. CONCLUZII COMPARATIVE

După cum s-a putut vedea, seria de adverbiale româneşti care au în structura lor o prepoziţie urmată de o bază verbală cu formă de feminin / neutru plural în *-e* are în comun cu paternul romanic *ad ... ones* numai anumite trăsături:

Semantic, ambele tipare exprimă modul. În română nu există însă limitarea la caracterizarea mişcării / poziţionării corpului, ci valorile modale sunt mult mai generale; în plus, în română există şi o subclasă de adverbiale temporale (*pe asfinţite, pe înnoptate, pe înserate, pe răsărite* etc.);

În ceea ce priveşte structura, se observă că:

− în română, prepoziţia *pe* nu este omisibilă (spre deosebire de *a* din italiană), dar poate alterna cu alte prepoziţii (*la, din, în, întru*), aşa cum se întâmplă şi în italiană (*a / in*), în spaniolă (*a / de*) etc.

[9] Vezi şi: ar. *ni-amurdzít* „neamurgit, înainte de amurg”, *nĭ-apirít* „înainte de a se ivi zorii”, *nĭ-apírită* „în zori”, *ni-cântátă* „înainte de cântători”, *ni-luţítă* „înainte ca soarele să strălucească”, în Anexa nr. 1, din Dominte 2003 (209−213).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

− baza lexicală are origine verbală în română, în timp ce, în adverbialele romanice, acest tip de bază este mai rar decât cel nominal;

− şi în română, şi în varietăţile ibero-romanice, şi în franceză şi italiană, finala bazei, identică cu desinenţa de plural, are un statut problematic, la polii interpretărilor fiind pluralul expresiv (pluralitatea specială raportându-se la repetarea acţiunii sau la continuitatea ei) şi statutul de particulă adverbială;

− în română, spre deosebire de varietăţile romanice, tiparul adverbial are o productivitate vie, limitată la limba non-standard, mai ales la registrul oral; creaţiile, multe accidentale, personale, au ca motivaţie expresivitatea.

Existenţa tiparului în dialectele sud-dunărene este insuficient studiată (doar în aromână am întâlnit câteva unităţi). Tiparul adverbial dacoromân, având o bază de origine verbală, are drept corespondent în cele trei dialecte gerunziul adverbializat.

O paralelă semantică şi parţial formală cu albaneza se poate stabili pentru adverbialele cu valoare temporală.

BIBLIOGRAFIE

Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Humanitas.

Brâncuş 2007 [1967] = Grigore Brâncuş, *O concordanţă gramaticală româno-albaneză: modul supin*, în *Studii de istorie a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 167–173.

Bulgăr 1960 = Gh. Bulgăr, *Despre locuţiunile româneşti de tipul:* ***pe alese, de mânecate, pe nevăzute***, în *Studii şi cercetări lingvistice*, nr. 3, p. 395−401.

Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân: studiu lingvistic*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului.

Caragiu Marioţeanu, Giosu *et. al.* 1977 = Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Chircu 2006 = Adrian Chircu, *Adverbele româneşti în* ***-iş*** **(*-âş*)**, în: Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română. Aspecte sincronice şi diacronice*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p.57−66.

Chircu 2007 = Adrian Chircu, *O concordanţă adverbială romanică: rom*. ***-iş*** *= it.* ***-oni***, *sp.* ***-ones***, *fr.* ***-ons***, *cat.* ***-ons***, *prov.* ***-ouns***, *port.* ***-ões***, în: Luminiţa Hoarţă Cărăuşu (coord.), *Rezultate şi perspective actuale ale lingvisticii româneşti şi străine (Lucrările Sesiunii de comunicări din cadrul „Zilelor Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi”*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, p. 89−97.

Chircu 2008 = Adrian Chircu, *L'adverbe dans les langues romanes. Etudes étymologique, lexicale et morphologique*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.

Ciompec 1985 = Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie şi diacronie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Diez 1874 = Friedrich Diez, *Grammaire des langues romanes*, vol. 2, Paris, Francke.

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

Dominte 2003 = Constantin Dominte, *Negaţia în limba română*, Bucureşti, Editura Fundaţiei România de Mâine.

Dragomirescu 2012 = Adina Dragomirescu, *Particularităţi sintactice ale limbii române în context romanic. Supinul*, lucrare postdoctorală, ms. (244 p.).

Fleischman 1973 = Suzanne Fleischman, *Collision of Homophonous Suffixes*, în *Romance Philology*, nr. 26, p. 635−663 (citată în Pharies 1997).

Franco 2012 = Ludovico Franco, *The morphosyntax of adverbs of the* ***carpone/i*** *type in (Old and Modern) Italian*, http://ling.auf.net/lingbuzz/001661.

GALR 2008 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române.* I. *Cuvântul*. II. *Enunţul*, tiraj nou, revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române, (coord.: Valeria Guţu Romalo).

Heinimann 1953 = Suzanne Heinimann, *Vom Kinderspielnamen zum Adverb. Ursprung und Entwicklung des Typus* ***à tâtons, a tastoni*** *im Französischen und Italienischen mit einem Ausblick auf die übrigen romanischen Sprachen*, în *Zeitschrift für Romanische Philologie*, Band 69, p. 1−42.

Karlsson 1982 = Keith Karlsson, *Analogy among the adverbs: The 'adverbial* ***-s'***, în *The Secol Review*, p. 111−121.

Menéndez Pidal 1973 = Ramón Menéndez Pidal, 1973, *Manual de gramática histórica española*, ed. 14, Madrid, Espasa-Calpe (citat în Pharies 1997).

Meyer-Lubke 1923 = Wilhelm Meyer-Lubke, *Grammaire des langues romane*, vol. 2, Paris, Welter, 1890−1896. Reprint, New York, Stechert, 1923 (4 vol.).

Mîrzea Vasile 2012a = Carmen Mîrzea Vasile, *Adverbele în* ***-iş*** *şi* ***-âş***. *Inventarul şi câteva observaţii*, în *Analele Universităţii din Bucureşti. Limba şi literatura română*, LXI, nr. 2, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 85−100.

Mîrzea Vasile 2012b = Carmen Mîrzea Vasile, *Adverbul (secolul al XX-lea)*, în: Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (eds.), *Studii de istoria limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 597−626.

Mîrzea Vasile 2012c = Carmen Mîrzea Vasile, *Eterogenitatea adverbului românesc. Tipologie şi descriere*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti (sub tipar).

Pharies 1997 = David Pharies, *Adverbial Expressions Signifying Bodily Movements and Postures in Hispano-Romance*, în *Hispanic Review*, nr. 4, p. 391–414.

Pieri 1904 = Silvio Pieri, *Il tipo avverbiale di* ***carpone -i***, în *Romania*, 33, 1, p. 230−238.

Pieri 1906 = Silvio Pieri, *Il tipo avverbiale di* ***carpone -i***, în *Zeitschrift für Romanische Philologie*, XXX band, Max Niemeyer, Halle, 1906, p. 337−339.

Popovici 2006 = Victoria Popovici, *Sprachkontakt und Wortbildung. Das rumänische Suffix* ***-iş***, în: W. Dahmen, G. Holtus, J. Kramer, M. Metzeltin, W. Schweickard, O. Winkelmann (eds.), *Lexikalischer Sprachkontakt in Südosteuropa (Romanistisches Kolloquium XII)*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, p. 137−189.

Reinheimer Rîpeanu 1985 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Sufixul lat*. ***-one*** *în limbile romanice*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXVI, nr. 3, p. 251−253.

Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, Sarmiza Leahu, *Rom*. ***pe dibuite*** *– sp*. ***a tientas***, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXXIV, nr. 5, p. 451−453.

Roegiest 1980 = Eugeen Roegiest, *Les prépositions* ***a*** *et* ***de*** *en espagnol contemporain. Valeurs contextuelles et significations générale*, Gent, Rijksuniversiteit te Gent (citat în Reinheimer Rîpeanu, Leahu 1983).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

Stan 2003 = Camelia Stan, *Gramatica numelor de acţiune din limba română*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Vătăşescu 1977 = Cătălina Vătăşescu, *Paralelisme româno-albaneze în domeniul construcţiilor prepoziţionale cu sensuri temporale*, în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXVIII, nr. 1, p. 59−67.

SURSE

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române, A−B, C, D−De, F−I, J−Lojniţă*, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Tipografia Ziarului „Universul”, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1913−1949.
DDRF = Frédéric Damé, 1893–1895, *Nouveau dictionnaire roumain–français*, I−IV, Bucarest, Imprimerie de l'État.
DEX[2] = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998 (conducătorii lucrării: acad. Ion Coteanu, Lucreţia Mareş).
Dicţionarul jocurilor populare româneşti (1979) = G. T. Niculescu-Varone, Elena Costache Găinariu-Varone, *Dicţionarul jocurilor populare româneşti*, Bucureşti, Editura Litera.
DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă, *D−E, J−Z,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965−2010.
Gl. Munt. = Academia Română, Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti”, *Glosar dialectal. Muntenia*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999 (Maria Marin, Iulia Mărgărit).
HEM = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, I–III, Bucureşti, Stabilimentul Grafic Socec şi Teclu, tom I–II: 1887; tom III: 1893.
MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan − Al. Rosetti”, *Mic dicţionar academic*, 2 vol., Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010 (redactori responsabili: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă).
TDRG[3] = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder Band I, 2000; Band II, 2003; Band III, 2005, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

ANEXĂ

Inventarul adverbialelor de tipul *pe alese, pe dibuite, pe neaşteptate*

Inventarul a fost realizat, în principal, pe baza dicţionarelor DEX[2], DA–DLR, TDRG[3], HEM, DDRF, MDA, Gl. Munt. şi *Dicţionarul jocurilor populare româneşti* (1979). Unele unităţi au fost culese din texte, majoritatea postate pe internet.

Peste trei sferturi din unităţile listate se găsesc în dicţionarele menţionate anterior. De exemplu, de la litera A, se găsesc în sursele lexicografice 11 unităţi din 16: *pe alese, pe alergate, pe amurgite, pe apărate, pe apucate, pe aruncate, pe ascunse, pe asfinţite, pe aşteptate, pe auzite, pe azvârlite*. Pentru inconsecvenţa de tratare din dicţionare, vezi Bulgăr (1960: 395−397) şi Mîrzea Vasile (2012b: 609).

În general, a fost trecută forma cu finala adverbială *-e*. Dacă nu a fost atestată această formă, a fost trecute singura formă atestată (cu alte particule: *-lea* sau *-le*). Pentru variaţia particulelor adverbiale, vezi Mîrzea Vasile (2012c).

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

Lista de mai jos are la bază *Anexa V* din Mîrzea Vasile (2012c), pe care o completează cu peste 50 de unități.

1. pe alese
2. pe alergate
3. pe amintite
4. pe amurgite
5. pe apărate
6. pe aplecate
7. pe apucate
8. pe aranjate
9. pe arătate
10. pe aruncate
11. pe ascunse
12. pe asfințite
13. pe așteptate
14. pe atinse
15. pe auzite
16. pe azvârlite
17. pe bănuite
18. pe bătute
19. pe băute
20. pe bâjbâite
21. pe brodite
22. pe căpătate
23. pe căutate
24. pe cântate
25. pe cântărite
26. pe câștigate
27. pe cercetate
28. pe cerșite
29. pe certate
30. pe chibzuite
31. pe chinuite
32. pe citite
33. pe ciuciulite „ghemuit”
34. pe ciupite
35. pe controlate
36. pe copiate
37. pe cotite
38. pe crăpate
39. pe crezute
40. pe culcate
41. pe cumpărate
42. pe cunoscute
43. pe degustate
44. pe demonstrate
45. pe demontate
46. pe desenate
47. pe despuiate
48. pe deșelate[1] „fără șa”
49. pe deșelate[2] „până la istovire”
50. pe dezbrăcate
51. pe dibuite
52. pe dormite
53. pe dosite
54. pe făcute
55. pe ferite
56. pe fugite
57. pe furate
58. pe furișate
59. pe gândite
60. pe gâfâite
61. pe ghiftuite
62. pe ghicite
63. pe gustate
64. pe hărțuitele
65. pe isprăvite
66. pe îmbrâncite
67. pe împrumutate
68. pe încercate
69. pe îndesate
70. pe îndoite
71. pe înmuiatelea
72. pe înfundate
73. pe înghesuite
74. pe înmurgite
75. pe (în)noptate
76. pe înnorate
77. pe înserate
78. pe înșelate
79. pe întâmplate
80. pe întrebate
81. pe întrecute
82. pe înțeles(ul tuturor)
83. pe învârtitelea
84. pe jurate
85. pe lăudate
86. pe lovitelea
87. pe luate
88. pe mărunțite
89. pe mâlcite „pe tăcute”
90. pe mâncate
91. pe mânecate „în zori”
92. pe mârâite
93. pe meritate
94. pe mințite
95. pe mirosite
96. pe mormăite
97. pe muncite
98. pe mușite
99. pe nealese
100. pe neanunțate
101. pe nearanjate
102. pe neașteptate
103. pe neatinse
104. pe neauzite
105. pe nebăgate de seamă
106. pe nebănuite
107. pe nebăute
108. pe necitite
109. pe necomentate
110. pe necrezute
111. pe nedezghețatelea
112. pe nedormite
113. pe negândite
114. pe negrăite
115. pe neîndoite
116. pe neîntrebate
117. pe neluptate
118. pe nemachiate
119. pe nemâncate
120. pe nemeritate
121. pe nemestecate
122. pe nemiluite „cu cruzime; abundent”
123. pe nemuncite
124. pe nenădăită „neașteptat”
125. pe ne-ndoitele
126. pe neobservate
127. pe neoprite
128. pe nepipăite
129. pe neplăcute
130. pe neplătite
131. pe nepregătite
132. pe neprevăzute
133. pe nerăsuflate
134. pe nerespirate
135. pe nerezolvate
136. pe nesăturate
137. pe nesimțite
138. pe nesocotite
139. pe nesperate
140. pe nespuse
141. pe neștiute
142. pe netrudite
143. pe nevăzute
144. pe nevrute
145. pe nimerite
146. pe numărate
147. pe ochite
148. pe ocolite
149. pe odihnite
150. pe opintite
151. pe păcălite
152. pe pândite
153. pe pipăite
154. pe pitite
155. pe pitulate
156. pe plăcute
157. pe plătite
158. pe potrivite
159. pe povestite
160. pe prădate
161. pe pregătite
162. pe presupuse
163. pe probate
164. pe pupate
165. pe radio-televorbitelea
166. pe rămase
167. pe răsărite
168. pe răstite
169. pe răsuflate
170. pe repezite
171. pe rezervate
172. pe rupte
173. pe săltate
174. pe sărite
175. pe săturate
176. pe scăzute
177. pe schimbate
178. pe scrise
179. pe scuipate
180. pe sfârșite
181. pe silabisite
182. pe simțite
183. pe sosite

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)

184. pe spălate
185. pe spetite
186. pe spicuite
187. pe spuselea
188. pe strigate
189. pe studiate
190. pe sucite
191. pe şoldite
192. pe şoptite
193. pe ştiute
194. pe tăcute
195. pe tândălite
196. pe târâte
197. pe târşâite
198. pe terminate
199. pe testate
200. pe tihnite
201. pe trăite
202. pe trezite
203. pe ţopăite
204. pe uscate
205. pe văzute
206. pe verificate
207. pe vorbite
208. pe vrute
209. pe zburate

AN ADVERBIAL PATTERN SPECIFIC TO ROMANIAN: *PE ALESE* 'AT CHOICE', *PE NEMÂNCATE* 'ON AN EMPTY STOMACH'. ITS ROMANCE AND BALKAN COUNTERPARTS

(Abstract)

In Romanian, there is an important number of frozen phrases based on a recursive structure: the obligatory preposition *pe* plus a verbal basis (formally identical to the past participle) plus the optional ending *-e* (identical to the feminine / neuter plural inflectional ending *-e*): *pe alese* 'at choice', *pe dibuite* 'fumblingly', *pe înserate* 'at dusk', *pe nesimţite* 'imperceptibly'. The paper analyzes the aforementioned Romanian adverbials from a comparative perspective. It is shown that the Romanian adverbials with this structure resemble Romance adverbials ending with *-ons* (Fr., Cat.), *-ones* (Sp.), *-ouns* (Prov.), *-ões* (Ptg.), *-one / -oni* (It.) only in some general respects: the obligatory presence of the preposition, the possibility of replacing the preposition *pe* with other prepositions (*în, de, din, întru*, etc.); the final ending, interpreted as an adverbial particle or as a plural inflexion, expressing the repetition of an action and / or its continuity. They contrast in other respects: their general manner value and, secondly, temporal value (they express bodily movements and posture to a limited extent only); the lexical basis comes from a verb, not from a (pure) nominal form; the Romanian pattern is nowadays productive.

With respect to their meaning, to their relative productivity and to the presence of adverbial particles, these Romanian adverbials resemble gerunds from the South-Danubian varieties.

There are also some commonalities with a class of temporal adverbials from Albanian.

The article contains an extensive inventory of Romanian adverbials of the type *pe alese* 'at choice', *pe înserate* 'at dusk', *pe nesimţite* 'imperceptibly'.

Cuvinte-cheie: adverbiale româneşti, adverbiale romanice, particule adverbiale, participiul romanic.
Keywords: Romanian adverbials, Romance adverbials, adverbial particles, Romance participle.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7

BDD-A458 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:57 UTC)